

УДК 341.6:342.7:347.1

*Л. Ю. Снісаренко,
кандидат юридичних наук, доцент кафедри державознавства і права
Національної академії державного управління при Президентові України*

ЗАХИСТ ПРАВ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ В КОНТЕКСТІ КОНВЕНЦІЇ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ І ОСНОВОПОЛОЖНИХ СВОБОД

*L. Y. Snisarenko,
Candidate of Law, Associate Professor of the Department of State and Law,
National Academy of Public Administration, Office of the President of Ukraine*

LEGAL ENTITIES' RIGHTS PROTECTION IN CONTEXT OF CONVENTION FOR THE PROTECTION OF HUMAN RIGHTS AND FUNDAMENTAL FREEDOMS

Стаття присвячена можливостям захисту прав юридичних осіб в Європейському Суді в прав людини. На основі українського законодавства, Конвенції про захист прав людини та практики Європейського Суду з прав людини автор розкриває значення понять «юридична особа» та «неурядова організація», визначає коло юридичних осіб, які можуть бути суб'єктами звернення до ЄСПЛ. У статті з'ясовується, які з прав, передбачених Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод, визнаються за юридичними особами і можуть бути предметом захисту в Європейському Суді в прав людини. Стаття містить аналіз практики Європейського Суду з прав людини щодо найбільш розповсюджених позовів юридичних осіб. Вказується на переваги і недоліки розгляду справ Європейським Судом з прав людини.

The article is devoted to possibilities of legal persons before the European Court of Human Rights. On the basis of Ukrainian legislation, the Convention of Human Rights and the case-law of the European Court of Human Rights the author reveals the meaning of the concepts «legal person» and «non-governmental organization» and indicates a circle of legal persons eligible to complain to the European Court of Human Rights. The article determines the list of rights under the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms which may belong to legal entities and be a subject to protect by the European Court of Human Rights. This article contains an analysis of the case-law of the European Court of Human Rights concerning the most common kinds of applications of legal persons. The author mentions advantages and disadvantages of legal persons' reference to the European Court of Human Rights.

Ключові слова: юридична особа, Європейський суд з прав людини.

Keywords: legal person, the European Court of Human Rights.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Європейський вибір України встановлює досить високі критерії відповідності у різних сферах суспільного життя, і особливо, у забезпеченні прав і свобод, встановлених не тільки

Конституцією України, але й міжнародними конвенціями, зокрема, Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод (надалі – Конвенція). Між тим, Україна є лідером за кількістю звернень до Європейського Суду з прав людини (надалі – ЄСПЛ), причому ця кількість має тенденцію до зростання. Так, Україна опинилася серед країн з найбільшою кількістю нових справ, зареєстрованих у 2016 році в Європейському суді з прав людини. Це майже вдвічі більше ніж у 2015 році, коли таких справ було 57. Україна також опинилася серед країн з найбільшою кількістю нерозглянутих справ на кінець 2016 року (1147 справ порівняно з 1052 в 2015 році). [11]. Це свідчить про незадовільний стан захисту відповідних прав за допомогою національних правових механізмів. Між тим, належного правового забезпечення вимагають права не тільки громадян, але й юридичних осіб, причому ці права в багатьох випадках тісно пов'язані між собою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми правосуб'єктності юридичних осіб були предметом численних наукових досліджень у попередні роки, причому більшість публікацій присвячена цивільній правосуб'єктності юридичних осіб зокрема, цим питанням присвячені роботи таких авторів, як О.М. Вінник, І.М. Кучеренко, Н.С. Кузнєцова, І.М. Спасибо-Фатєєва та ін. Широко досліджувалися у вітчизняних і зарубіжних публікаціях і різні аспекти захисту прав фізичних осіб Європейським Судом з прав людини (надалі – ЄСПЛ), зокрема, такими вченими, як М.М. Антонович, В.Г. Буткевич, С.П. Головатий, В.Н. Денисов, В.І. Євінтов, М.І. Козюбра, Ю.С. Шемшученко. Проте дослідженню конституційних прав юридичних осіб, в тому числі і питанням їх захисту ЄСПЛ, науковцями приділено недостатньо уваги. До нечисленних вітчизняних публікацій з окремих аспектів цієї сфери можна віднести роботи М.В. Буроменського, О.С. Данелія, О.В. Олькіної.

Постановка завдання. Метою даної статті є визначення кола юридичних осіб, які можуть бути суб'єктами звернення до ЄСПЛ, а також з'ясування, які з прав, передбачених Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод, визнаються за юридичними особами і можуть бути предметом захисту в ЄСПЛ.

Виклад основного матеріалу дослідження. В умовах демократичного розвитку громадянського суспільства необхідним є правове забезпечення і захист прав не тільки фізичних, але й юридичних осіб. Правовими підставами такого захисту є ч. 1 ст. 91 ЦК України, відповідно до якої юридична особа здатна мати такі ж цивільні права та обов'язки (цивільну правоздатність), як і фізична особа, крім тих, які за своєю природою можуть належати лише людині [12]. Ця норма кореспондує положенням Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. [3] (надалі – Конвенція), яка відповідно до ст. 9 Конституції України є частиною національного законодавства України [4] та прецедентному праву, створеному правозастосовною практикою Європейського Суду з прав людини (надалі – ЄСПЛ), яка на підставі ст. 17 Закону України від 23.02.2006 № 3477-IV «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» є джерелом права для національних судів.

Слід зауважити, що застосування Конвенції для захисту прав юридичних осіб в ЄСПЛ має певну специфіку, яка зумовлена особливостями визначення суб'єктів звернення та обмеженням кола правовідносин, щодо яких відбувається захист прав юридичних осіб.

Відповідно до ст. 34 Конвенції ЄСПЛ «може приймати заяви від будь-якої особи, неурядової організації або групи осіб», а ст. 1 Протоколу № 1 до Конвенції [6] говорить про захист власності «фізичних та юридичних осіб». У зв'язку з цим виникають термінологічні розбіжності між терміном «неурядова організація» та нормами законодавства України щодо визначення кола юридичних осіб, які можуть бути віднесені до «неурядових організацій» та «юридичних осіб», права яких підлягають захисту ЄСПЛ. Так, О. Данелія відносить до неурядових організацій, які можуть звертатися до ЄСПЛ відповідно до ст. 34 Конвенції «громадські об'єднання... у найрізноманітніших формах: спілки, ліги, благодійні організації та фонди, фундації, об'єднання тощо» [2]. Зауважимо, що не всі названі організаційно-правові форми відносяться до громадських об'єднань. Втім, автор цілком справедливо вказує, що неспівпадіння термінів не має принципового значення для визнання заяви прийнятною, оскільки «ЄСПЛ самостійно визначає, виходячи із представлених фактів, чи може заявник бути визнаний неурядовою організацією» [2]. І дійсно, практикою ЄСПЛ поступово сформувалися прецедентні норми, якими було визнано, що до юридичних осіб, які можуть бути суб'єктами звернення до ЄСПЛ, відносяться об'єднання та організації, які не представляють державу і не засновані нею. Тобто у контексті українського законодавства суб'єктами звернення до ЄСПЛ є юридичні особи приватного права, причому практика Суду свідчить, що прийнятними можуть бути визнані заяви, як непідприємницьких, так і підприємницьких юридичних осіб.

Між тим, у національному законодавстві розмежування юридичних осіб публічного і приватного права є недостатньо визначеним. Нормативно-правовими підставами виділення і систематизації юридичних осіб публічного і приватного права стали положення ст. 81 Цивільного кодексу України. Згідно з ч. 2 ст. 81 ЦК України поділ на юридичних осіб публічного права і юридичних осіб приватного права відбувається залежно від порядку їх створення. Юридична особа приватного права створюється на підставі установчих документів або на підставі модельного статуту в порядку, визначеному законом. Юридична особа публічного права створюється розпорядчим актом Президента України, органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування. На нашу думку, законодавцем зміст поняття «створення» визначений недостатньо коректно, оскільки установчі документи є не підставою створення, а підставою діяльності юридичної особи, як публічного, так і приватного права. Так, державні

підприємства, які, виходячи із змісту ст. 81 ЦК України, мають бути віднесені до юридичних осіб публічного права, створюються на підставі розпорядчого акту, а діють на підставі статутів (установчих документів), які затверджуються тим самим розпорядчим актом.

Крім того, формальне створення на підставі розпорядчого акту не завжди визначає реалізацію публічних інтересів в діяльності юридичної особи. Слід погодитись з думкою І.М. Кучеренко про те, що поділ юридичних осіб на юридичних осіб публічного і приватного права насамперед має визначити саме для держави та територіальних громад, яку функцію – публічну чи приватну – виконує створена ними юридична особа, оскільки сьогодні через відсутність такого критерію виникає чимало питань щодо визначення правового статусу тих чи інших юридичних осіб, створених органами державної влади [5, с. 27]. Отже, у чинному законодавстві відсутні чіткі критерії визначення юридичних осіб публічного і приватного права. Тому, не відкидаючи необхідності самого поділу юридичних осіб на юридичних осіб приватного і публічного права, слід визнати, що відповідна норма вимагає деталізації і визначення чітких переліків тих юридичних осіб, які відносяться відповідно до юридичних осіб приватного права і юридичних осіб публічного права. Зокрема, на підставі формального критерію заснування у розпорядчому порядку органом держави, виводяться з кола суб'єктів звернення до ЄСПЛ державні комерційні підприємства, які далеко не завжди реалізують публічні функції, а також акціонерні товариства, утворені шляхом акціонування державних підприємств, акції яких були відчужені державою, але остання в особі уповноваженого органу формально числиться засновником такого товариства.

Одним з основних обмежень права юридичною особою звернутися за захистом до ЄСПЛ є те, що вона здатна мати не всі права, передбачені Конвенцією. Основні підходи вирішення цього питання були сформовані практикою ЄСПЛ, яка прийшла до розуміння того, що «деякі з проголошених у Конвенції прав і свобод можуть бути реалізовані не тільки фізичними особами, але і юридичними», що первісно стосувалося релігійних органів та засобів масової інформації [1].

Аналіз практики ЄСПЛ дає підстави стверджувати, що повністю співпадають передбачені Конвенцією процесуальні (процедурні) права фізичних та юридичних осіб, а саме: право на ефективні засоби правового захисту і право на справедливий і публічний судовий розгляд справи в розумний строк незалежним і неупередженим судом, створеним на підставі закону. Саме ці права забезпечують захист матеріальних прав через якісні та справедливі судові процедури. А отже, юридичні особи нарівні з фізичними можуть посилатися на: ст. 6 Конвенції, яка встановлює право на справедливий суд, а саме: право на справедливий і публічний розгляд справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом; ст. 7, яка виключає покарання без закону; ст. 13 про право на ефективний засіб юридичного захисту в національному органі; ст. 18, яка встановлює заборону застосування обмеження прав і свобод для інших цілей, ніж ті, для яких вони встановлені. Ці права цілком відповідають змісту ст. 55 Конституції України, якою передбачено, що кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб, а також право після використання всіх національних засобів правового захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна. Окрім зазначених прав, захисту в ЄСПЛ підлягають гарантовані Конвенцією права юридичних осіб: на свободу думки, совісті та релігії (ст. 9 – стосовно релігійних організацій); на свободу вираження поглядів, що включає свободу дотримуватися своїх поглядів, одержувати і передавати інформацію та ідеї без втручання органів державної влади і незалежно від кордонів, що, втім, не перешкоджає державам вимагати ліцензування діяльності радіомовних, телевізійних або кінематографічних підприємств (ст. 10); на свободу мирних зібрань і свободу об'єднання з іншими особами, включаючи право створювати профспілки та вступати до них для захисту своїх інтересів (ст. 11); на ефективний засіб юридичного захисту в національному органі, навіть якщо таке порушення було вчинене особами, які здійснювали свої офіційні повноваження (ст. 13); на недискримінацію (ст. 14); на мирне володіння майном (п. 1 ст. 1 Першого протоколу до Конвенції).

Слід зауважити, що з усіх розглянутих ЄСПЛ позовів, поданих до держави України, найбільшу кількість становлять саме позови за ст. 6 Конвенції, причому 65% заяв стосуються невиконання рішень національних судів [13]. Це свідчить про незадовільний стан судової системи України. Звичайно, переважну більшість заяв до ЄСПЛ за ст. 6 становлять позови фізичних осіб. Проте є і рішення про захист відповідних прав юридичних осіб. Так, порушенням п. 1 ст. 6 Конвенції було визнано: у справі «Кооператив Каховський № 5 проти України» невиконання рішення суду протягом п'яти з половиною років; у справі «ТОВ «Солаз» проти України» тривалість провадження з порушенням вимоги «розумного строку» протягом 10 років 7 місяців на момент розгляду справи ЄСПЛ; у справах «Совтрансавто-Холдинг проти України» та «Агротехсервіс проти України» скасування остаточного рішення в порядку нагляду за протестом посадових осіб, як порушення принципу правової визначеності [8].

Стосовно юридичних осіб, які є підприємницькими організаціями, тобто такими, що створені з метою одержання прибутку, у позовах посилення на порушення ч.1 ст. 6 Конвенції супроводжується і посиленням ст. 1 Протоколу № 1 до Конвенції, якою встановлено захист права власності, тобто «право фізичних і юридичних осіб мирно володіти своїм майном». Отже, стаття містить пряму вказівку щодо можливості застосування до юридичних осіб. Зазначена стаття містить три взаємопов'язані норми: «перша норма, викладена в першому реченні першого пункту, є загальною за своєю природою та закріплює принцип

мирного володіння майном; друга норма, що міститься в другому реченні першого пункту, стосується позбавлення власності та містить умови такого позбавлення; третя норма, викладена в другому пункті, визнає право Договірних держав, серед іншого, здійснювати контроль за користуванням майном відповідно до загальних інтересів» [10]. Втім, зазначена стаття встановлює межі втручання держави у відносини власності, яке може бути обумовлене інтересами суспільства, але на умовах, передбачених законом і загальними принципами міжнародного права. Суттєвим питанням у зв'язку із захистом прав юридичних осіб на підставі п.1 ст. 1 Протоколу № 1 є питання про те, що визнається власністю. Практика ЄСПЛ свідчить про те, що в контексті Конвенції власністю визнається наявне майно (рухоме і нерухоме майно, грошові кошти, в т.ч. заборгованість і кошти, стягнуті рішеннями судів; цінні папери, а також майнові права), як це випливає із рішень у справах «East/West Alliance Limited проти України», «Совтрансавто-Холдинг проти України» та «Агротехсервіс проти України» [7], а також будь-яке «приватне право, що має майнову цінність, а отже, є майном у розумінні першої фрази статті 1», зокрема, гудвіл, який може для певних цілей бути елементом економічною цінністю для бізнесу особи, а отже інтегральною частиною її власності» [14]. Найчастіше у справах про порушення права власності ЄСПЛ компенсує лише матеріальну шкоду з відсотками. Проте, на підставі ст. 41 Конвенції у випадках, коли Суд визнає факт порушення Конвенції або протоколів до неї і якщо внутрішнє право відповідної Високої Договірної Сторони передбачає лише часткове відшкодування, Суд, у разі необхідності, надає потерпілій стороні справедливую сатисфакцію.

Досить часто до ЄСПЛ подаються позови щодо захисту права думки, совісті та релігії (ст. 9 Конвенції), з якими звертаються релігійні організації. Ці вимоги можуть поєднуватися із вимогами про захист права на свободу мирних зібрань і свободу об'єднання з іншими особами (ст. 11 Конвенції). У пост-радянських країнах такі порушення обумовлюються тим, що з переходом від визнання однієї релігії до багатоконфесійності щодо релігійних організацій збереглася вимога, окрім загальної реєстрації як юридичної особи, реєструвати в уповноваженому державному органі статут та зміни до нього. Причому відсутність чітких критеріїв відмови у його реєстрації дозволяє державі втручатися у створення або реорганізацію релігійних організацій. До держави Україна наразі був пред'явлений один позов Свято-Михайлівською парафією, який ЄСПЛ визнав прийнятним, та постановив, що в даному випадку мало місце порушення статті 9 Конвенції. Рішення у даній справі представляє інтерес з огляду на те, що в ньому сформульовані правові позиції ЄСПЛ щодо недоліків законодавства, яке регулює свободу совісті та правовий статус релігійних організацій, а також вказано на те, що в національному праві має бути засіб юридичного захисту від свавільних втручань органів державної влади в права, гарантовані Конвенцією», а отже «визначення дискреційних повноважень, якими наділені органи державної влади в сфері основоположних прав, у спосіб, що фактично робить ці повноваження необмеженими, суперечило б принципу верховенства права» [9].

Інша категорія справ за позовами юридичних осіб до ЄСПЛ стосується захисту права на свободу вираження поглядів за ст. 10 Конвенції. З подібними позовами найчастіше звертаються засоби масової інформації. Правова позиція ЄСПЛ у даних справах виходить із того, що засоби масової інформації є інститутом громадянського суспільства і накладення на них значних сум стягнень за позовами інших осіб у зв'язку із публікаціями порушує право громадян на інформацію і обмежує свободу слова.

Отже, не дивлячись на те, що звернення юридичних осіб за захистом своїх прав до ЄСПЛ є менш численними, ніж скарги фізичних осіб (зокрема, розглянуто трохи більше десяти справ за позовами юридичних осіб до держави Україна), однак Конвенція і практика ЄСПЛ забезпечує їх достатньо ефективний захист.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Виходячи з викладеного, можна дійти висновку, що позови про порушення прав юридичних осіб до ЄСПЛ є дієвим інструментом правового захисту у випадках, коли вичерпані можливості захисту прав в національних судах. Важливе значення для розвитку національного законодавства мають правові позиції ЄСПЛ, на які орієнтується сам Суд у наступних аналогічних рішеннях, і які є джерелом права для українських судів. Найістотнішим недоліком захисту прав юридичних осіб через звернення до ЄСПЛ є тривалість строків розгляду. Особливо це знижує ефективність захисту прав підприємницьких організацій, для яких порушення їх майнових прав тягне найнесприятливіші наслідки, аж до ліквідації, тому, звичайно, бізнес заінтересований в ефективному і оперативному захисті своїх прав національними судами.

Література.

1. Буромський М.В. Звернення до Європейського суду з прав людини: практика Суду і особливості українського законодавства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://khp.org/index.php?id=1080677442>

2. Юридичні особи як суб'єкти звернення до Європейського суду з прав людини / О. С. Данелія // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. - 2017. - № 1. - С. 104-109. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzizvru_2017_1_19

3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004

4. Конституція України [Електронний ресурс] : прийнята на п'ятій сес. Верхов. Ради України 28 черв. 1996 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=254%EA%2F96-%E2%F0>
5. Кучеренко І. М. Організаційно-правові форми юридичних осіб приватного права: Монографія. – К. : Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2004. – С. 12-14. – 238 с.
6. Перший Протокол від 20.03.1952 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [Електронний ресурс].– Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_535
7. Рішення у справі East/West Alliance Limited проти України», рішення у справі «Совтрансавто-Холдинг проти України», рішення у справі «Агротехсервіс проти України» [Електронний ресурс].– Режим доступу: <http://old.minjust.gov.ua/19623>
8. Рішення у справі «Кооператив Каховський-5 проти України»; Рішення у справі «ТОВ «Солаз» проти України», Рішення у справі «Совтрансавто-Холдинг проти України», Рішення у справі «Агротехсервіс проти України» [Електронний ресурс].– Режим доступу: <http://old.minjust.gov.ua/19618>
9. Рішення у справі «Свято-Михайлівська Парафія проти України» [Електронний ресурс].– Режим доступу: <http://old.minjust.gov.ua/19620>
10. Рішення у справі «Україна-Тюмень» проти України [Електронний ресурс].– Режим доступу: <http://old.minjust.gov.ua/19623>
11. Україна серед країн з найбільшою кількістю нових справ в ЄСПЛ – звіт// Європейська правда, 5 квітня 2017 [Електронний ресурс].– Режим доступу: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2017/04/5/7064104/>
12. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV [Електронний ресурс].– Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15>
13. 65% заяв до ЄСПЛ з України — на невиконання рішень судів [Електронний ресурс].– Режим доступу: http://zib.com.ua/ua/127384-65_zayav_do_espl_z_ukraini_na_nevikonannya_rishen_sudiv.html
14. Case of Van Marle and others v. the Netherlands 8543/79; 8674/79; 8675/79; 8685/79 26 June 1986 <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-57590>

References.

1. Buromenskiy, M.V. (2000), “Zvernennia do Evropeiskogo Sudu z Prav Ludyny: praktyka Sudu I Osoblyvosti Urkainskogo Zakonodavstva”, [Online], available at: <http://khpg.org/index.php?id=1080677442> (Accessed 6 Dec 2017).
2. Danelliia, O. S. (2017), “Legal entities as an applicants to the European Court of Human Rights”, [Online], available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzizvru_2017_1_19 (Accessed 20 May 2018).
3. Verkhovna Rada of Ukraine (1997), The Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, [Online], available at: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (Accessed 6 Dec 2017).
4. Verkhovna Rada of Ukraine (1996), Constitution of Ukraine, [Online], available at: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (Accessed 18 May 2017).
5. Kucherenko, I.M. (2004). Organizatsiyno-pravovi formy yurydychnyh osib pryvatnogo prava, Institut Derzhavy i Prava, Kyiv, Ukraine.
6. Verkhovna Rada of Ukraine (1997), Protokol 1 to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, [Online], available at: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_535 (Accessed 17 May 2018).
7. East/West Alliance Limited v. Ukraine, Sovtransavto Holding v. Ukraine, Agrotehservis v. Ukraine, [Online], available at: <http://old.minjust.gov.ua/19623> (Accessed 17 May 2018).
8. Kooperative Kakhovsky v. Ukraine, TOV “Solaz” v. Ukraine, Sovtransavto Holding v. Ukraine, Agrotehservis v. Ukraine, [Online], available at: <http://old.minjust.gov.ua/19623> (Accessed 17 May 2018).
9. Svyatomihaylivska Parafiya v. Ukraine, [Online], available at: <http://old.minjust.gov.ua/19620> (Accessed 18 May 2018).
10. Ukraina Tyumen v. Ukraine, [Online], available at: <http://old.minjust.gov.ua/19623> (Accessed 18 May 2018).
11. Ukraina Sered Krain z Naibilshoyu Kilkistyuu Novykh Sprav v ESPL – Zvit (2017) [Online], available at: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2017/04/5/7064104/> (Accessed 18 May 2018).
12. Verkhovna Rada of Ukraine (2003), The Civil Code of Ukraine, available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (Accessed 6 Dec 2017).
13. 65% Zayav do ESPL z Ukrainy (2017) [Online], available at: http://zib.com.ua/ua/127384-65_zayav_do_espl_z_ukraini_na_nevikonannya_rishen_sudiv.html (Accessed 18 May 2018).
14. Case of Van Marle and others v. the Netherlands 8543/79; 8674/79; 8675/79; 8685/79 26 June 1986 [Online], available at: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-57590> (Accessed 18 May 2018).

Стаття надійшла до редакції 20.05.2018 р.